

Samenvatting

In nieuwsmedia en op internetforums komen monsterlijke verhalen voor over misdaad die de vraag oproepen: is dit waar of is het een broodje aap? De manier waarop journalisten en forumdeelnemers elkaar proberen te overtuigen van de waarheid en de waarde van deze en dergelijke terugkerende verhalen over daden als drogering, verkrachting en verminking is het onderwerp van deze studie.

Sagen in objectivistisch en retorisch perspectief

De wetenschap die zich het intensiefst heeft beziggehouden met dergelijke verhalen is de folkloristiek, die ze labelt als ‘sagen’. Folkloristen hebben sagen sinds de publicaties van de gebroeders Grimm aan het begin van de negentiende eeuw overwegend gedefinieerd als onware, maar als waar gepresenteerde verhalen over bijzondere gebeurtenissen, die geloof vinden bij het volk, die verteld worden door mensen die het beschrevene niet zelf hebben meegemaakt, en die verteld worden in informele situaties en (mede) een orale verspreiding kennen.

Geen van deze criteria houdt echter stand als objectief middel om de sage te onderscheiden van andere verhaalgenres, zoals nieuws. De veronderstelde kenmerken van sagen zijn alleen geldig binnen het geheel van aannames van de sceptische onderzoekers en van anderen die geen geloof hechten aan deze verhalen. Hetzelfde bezwaar geldt voor de definitie van het verwante concept ‘gerucht’, dat sinds de klassieke studie van de sociaal-psychologen Allport & Postman (1947) wordt omschreven als ‘ongeverifieerde informatie’. Ook hier waren het de normen van de onderzoeker die bepaalden wat ‘(on)geverifieerd’ inhield.

Als alternatief voor dit objectivistische perspectief op sagen en geruchten hanteer ik in deze studie een retorische en constructionistische benadering. De vraag is niet: wat kenmerkt een sage of een gerucht? Maar: met welke retorische middelen proberen mensen elkaar ervan te overtuigen dat een verhaal al dan niet een sage of een gerucht is? Deze benadering verschuift de aandacht van de tekst over de vermeende gebeurte-

nissen naar het proces van constructie – het debat waarin verschillende partijen elkaar proberen te overtuigen van de waarheid en waarde van deze verhalen. De onderzochte domeinen zijn die van het nieuws, met name kranten, en die van het ‘vernaculaire web’, met name webforums. Het vernaculaire web – een term van de Amerikaanse folklorist Howard (2005a) – is de verzameling van nieuwsgroepen, blogs, wiki’s, lezersreacties op nieuwssites, sociale netwerken en andere ontmoetings- en discussieplekken op Internet, die zich kenmerken door een niet-institutionele retoriek.

Retorisch analysemodel

Nadat in hoofdstuk 1 de uitgangspunten zijn geformuleerd voor deze retorisch-constructionistische benadering, wordt in de hoofdstukken 2 en 3 het analysemodel opgebouwd. De basis hiervan is de klassieke driedeling die Aristoteles aanbrengt in de overtuigingsmiddelen: ethos, logos en pathos, aangevuld met theorievorming uit sagenonderzoek, (nieuws)sociologie en andere disciplines. Een redenaar (en ook journalisten en forumdeelnemers kunnen beschouwd worden als redenaars) kan zijn publiek proberen te overtuigen met een beroep op zijn eigen betrouwbaarheid (ethos), op de rede (logos) en op de gevoelens van zijn publiek (pathos).

Voor de inhoudelijke invulling van ethos, logos en pathos konden klassieke redenaars een beroep doen op de *topiek*: de zogenaamde ‘vindplaatsen’ (*topen*) van geijkte argumenten en beproefde retorische manoeuvres. Dergelijke topen bestaan voor elk van de drie overtuigingsmiddelen. In deze studie wordt het concept toop vooral gebruikt om de pathosmiddelen te analyseren.

De analyse van de retorica van de waarheid concentreert zich op ethos en logos, die van de retorica van de waarde op pathos en logos.

Het eerste overtuigingsmiddel is het ethos, waarin drie dimensies te onderscheiden zijn: deskundigheid, eerlijkheid en welwillendheid. Om hun publiek te overtuigen van de waarheid van een verhaal, gebruiken journalisten gewoonlijk ethostechnieken die hun deskundigheid en eerlijkheid benadrukken: ze construeren feiten als objectief waarneembare gegevens, vastgesteld op autoriteit van de journalist en diens onafhankelijke bronnen. Wanneer die objectiviteit en autoriteit bedreigd worden, zoals bij sagen het geval kan zijn, kunnen zij nadrukkelijker ethosmiddelen inzetten: we spreken dan van grenswerk, dat wil zeggen de retorische inspanning die de journalistieke professie afgrenst van andere kennisproducenten, en van paradigmaherstel, de (her)bevestiging van journalistieke praktijken als betrouwbare middelen om de waarheid te achterhalen.

Deelnemers aan online discussies over sagen versterken hun ethos onder meer door te verwijzen naar autoriteiten en naar hun eigen kennis en ervaring. Een belangrijke ethostechniek is *distancing*: de afstand tot de bron van het verhaal variëren.

Behalve op hun ethos kunnen journalisten en forumdeelnemers met argumenten een beroep doen op de rede (logos). Argumenten voor en tegen de waarheid van een sage zijn door de Amerikaanse criminologe Donovan (2002, 2004) in drie groepen ingedeeld. Zij onderscheidt twee stijlen van geloof en één van ongeloof:

1. *Instrumenteel (ook: voorwaardelijk) geloof*: ‘het verhaal zou waar kunnen zijn’: het geloof van mensen die misdaadsagen bruikbaar vinden als waarheden in de context van sociale interactie, los van de vraag of ze gebaseerd zijn op geautoriseerde vormen van bewijs.
2. *Fervent geloof*: ‘het verhaal is waar’: het geloof van degenen die stellen zeker te zijn van hun zaak en zich beroepen zich op empirisch bewijs.
3. *Debunking*: ‘het verhaal is niet waar’: uitgesproken ongeloof.

Aan Donovans twee stijlen van geloof is op grond van ander onderzoek naar sagen een hypothetische derde toegevoegd: *ervaringsgeloof* (‘ik heb zelf zoiets meegemaakt’); het geloof van degenen die claimen de misdaad in kwestie zelf te hebben meegemaakt, als slachtoffer of getuige. Let wel: het gaat hier om de wijze waarop mensen hun standpunt met retorische middelen rechtvaardigen, niet om geloof en ongeloof als innerlijke overtuiging.

Het debat over misdaadsagen betreft niet alleen hun waarheid, maar ook hun waarde: zij kunnen gebruikt worden om een publiek te overtuigen van een bepaalde moraal en, specifiek, van aard en ernst van misdaadproblemen. In de analyse hiervan staan logos en vooral pathos centraal: misdaadsagen worden retorisch ingezet als extreme, maar typerende voorbeelden (logos), die een krachtig appel doen op de emoties van het publiek (pathos).

Degenen die van een bepaalde omstandigheid beweren dat dit een (misdaad)probleem is (*claimsmakers*), kunnen verhalen gebruiken als middel om dit probleem te karakteriseren (*typification*). Verhalen over extreme gebeurtenissen – worst-casescenario’s – worden dan als typerende voorbeelden gepresenteerd.

Om gevoelens op te wekken van angst, woede en walging, worden in dergelijke exemplarische verhalen stereotypen gebruikt van ‘ideale’ daders en slachtoffers. Het ideale slachtoffer is vrouwelijk, zwak en gedraagt zich respectabel, de ideale dader is mannelijk, gewelddadig en vaak een vreemdeling. Dergelijke inhoudelijke elementen, die in narratieve analyses worden aangeduid als verhaalmotieven en -typen, fungeren in retorische zin als topen.

Uit deze theorie vloeien de volgende hoofd- en subvragen voort:

1. *Retorica van de waarheid: met welke retorische middelen wordt de (on)waarheid van misdaadsagen geconstrueerd in nieuwsmedia en op internetforums?*

1.1 Welke ethos- en logotechnieken gebruiken journalisten en deelnemers aan online discussies over de waarheid van misdaadsagen?

1.2 In hoeverre zijn de ethotechnieken van journalisten in discussies over misdaadsagen te karakteriseren en te verklaren als *grenswerk*?

1.3 Vertonen de gebruikte logotechnieken de geloofsstijlen van Donovan (instrumenteel geloof, fervent geloof en debunking)? Met welke frequentie komen deze typen voor?

2. *Retorica van de waarde: hoe worden misdaadsagen in de nieuwsmedia en op internetforums ingezet als retorische middelen om misdaadproblemen te construeren?*

2.1 Hoe gebruiken journalisten en deelnemers aan online discussies misdaadsagen om maatschappelijke problemen te typeren (logos) en om anderen van de ernst van deze problemen te overtuigen met een beroep op hun emoties (pathos)?

Methode

De methode waarmee deze vragen worden beantwoord, is verantwoord in hoofdstuk 4. Op basis van de theorie zijn twee cases geselecteerd: het verhaalmotief ‘gedrogeerd en misbruikt’ (1885-2008) en het verhaaltipe van de Smileybende (2003). De laatste casus is een voorbeeld van een ‘vernaculaire’ sage, gedebunkt door nieuwsmedia en andere autoriteiten, maar onderwerp van discussie in online forums. Het verhaal over drogering en misbruik daarentegen heeft op dit moment in Nederland een officiële status: het wordt ondersteund in nieuwsmedia, in publiekscampagnes van drugsvoorlichtingsorganisaties en in officiële uitingen van de politie. Ook zijn er verdachten voor veroordeeld. Op internet woeden echter discussies over de realiteit van dit gevaar. Oudere verschijningsvormen van deze sage hadden echter geen officiële, maar een vernaculaire status.

Voor beide cases is een onderzoekscorpus samengesteld van materiaal uit nieuwsmedia en online discussies, dat is onderworpen aan een kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse; op beperkte schaal is voor de casus-Smileybende ook gebruik gemaakt van etnografisch onderzoek.

Casus 1: Gedrogeerd en misbruikt

De hoofdstukken 5, 6 en 7 behandelen verhalen die het verhaalmotief ‘gedrogeerd en misbruikt’ bevatten. De hoofdstukken 5 en 6 zijn historisch en internationaal, hoofdstuk 7 behandelt recente berichtgeving en online discussies in Nederland.

Hoofdstuk 5 beschrijft de verschijningsvormen en contexten waarin dit motief is gerealiseerd sinds 1885, toen de Engelse krantenman William Stead zijn gerucht-

makende pamflet publiceerde tegen de handel in blanke slavinnen (*The Maiden Tribute of Modern Babylon*, 1885): vrouwen die, onder meer door hen te drogeren, tot prostitutie werden gedwongen.

Dit verhaalmotief komt zowel voor op officiële als op vernaculaire vertelvelden en wordt afwisselend geconstrueerd als geautoriseerde en als ongeautoriseerde kennis. In deze retorica van de waarheid benadrukten degenen die campagne voerden tegen blankeslavinnenhandel hun ethos als betrouwbare onderzoekers en waarnemers met altruïstische intenties. Stead gebruikte vernieuwende journalistieke middelen zoals de undercoverreportage en verdedigde in artikelen zijn methoden en zijn stijl, een voorbeeld van journalistiek grenswerk.

De geloofsstijl die de boventoon voerde, was het fervente geloof van morele kruisvaarders zoals Stead. Na 1910 roerden ook debunkers zich, die vraagtekens plaatsten bij de verhalen over drogering en gedwongen prostitutie. Zij beriepen zich vooral op gebrek aan ondersteuning door politie, justitie en wetenschap.

De retorische waarde van het ‘gedrogeerd en misbruikt’-motief berustte voor de morele kruisvaarders op de mogelijkheid die het bood om het probleem van prostitutie en vrouwenhandel te typeren (*logos*) en om de gevoelens van hun publiek te beroeren (*pathos*). Het gegeven van bedwelming en misbruik modelleerde de prostituees retorisch als ideale slachtoffers: het was een onschuldstoop.

Hoofdstuk 6 belicht één episode uit de retorische geschiedenis van het ‘gedrogeerd en misbruikt’-motief: de manier waarop de *New York Times* in de jaren 1913-1917 verhalen over vrouwen die in bioscopen met injecties werden bedwelmd door blankeslavinnenhandelaars construeerde als geruchten. Deze verhalen verschenen in dezelfde periode als een reeks speelfilms die drogering en gedwongen prostitutie juist voorstelden als reële gevaren.

De *Times* trad op als *debunker* en deed de verhalen van vrouwen over verdovende naaldprikken af als geruchten en gevallen van hysterie. De argumenten (empirisch bewijs ontbreekt, de getuige is geen betrouwbare waarnemer, de bron is een vriend van een vriend) zijn de traditionele argumenten om ongeloof in uitzonderlijke ervaringen te onderbouwen. Autoriteitsargumenten overwegen: de *Times* geeft de voorkeur aan de mening van vertegenwoordigers van politie, justitie en wetenschap boven die van de slachtoffers. Deze opstelling paste bij het nieuwe ethos van de *Times* als verschaffer van objectief nieuws uit de beste, institutionele bronnen.

Hoofdstuk 7 behandelt de retorische constructie van verkrachtingsdrugs in Nederlandse kranten en online discussies (1999-2008). Eerdere studies naar de constructie van verkrachtingsdrugs als sociaal probleem lieten verschillende vragen open, waarvan de belangrijkste die was naar de manier waarop jongeren op online forums waarheid en waarde van het verhaal over drogering en misbruik retorisch construeren.

In de constructie van de (on)waarheid van het verhaal overweegt in kranten het fervente geloof: verwijzend naar concrete gevallen en naar waarschuwingen van autoriteiten presenteerden Nederlandse kranten in de onderzochte periode onvrijwillige bedwelming met ghb of andere middelen, gevolgd door verkrachting, als een reëel gevaar. De beschreven incidenten zijn relatief ernstig: bedwelming, vaak gevolgd door aanranding of verkrachting, en zelfs door coma of overlijden.

Anders dan in het nieuws domineert op webforums de discussie tussen debunkers enerzijds en instrumentele en ervaringsgelovigen anderzijds. Van alle argumenten is een derde (34%) debunkend. Degenen die het verhaal geloven, gebruiken weinig fervente argumenten (3,6%). De grootste groep gelovigen beroept zich op instrumentele argumenten (23%) of op ervaring (39,5%). De debunkers belijden een fervente vorm van ongelof, de andere partij een weifelend geloof: verhalen over verkrachtingsdrugs, ook die over eigen ervaringen, zijn plausibel én onzeker.

Behalve argumenten (logos) gebruiken zowel journalisten als forumdeelnemers hun ethos als overtuigingsmiddel. De journalisten doen dit vooral door te verwijzen naar gevestigde bronnen zoals de politie, maar nemen ook veel beweringen over het gevaar van verkrachtingsdrugs voor eigen rekening, alsof deze beweringen geen bronvermelding meer behoeven. Omdat de journalisten niet bekend waren met afwijkende meningen over de kwestie, of deze konden negeren, was er geen behoefte aan grenswerk en paradigmaherstel. Alternatieve kennisclaims drongen niet door tot de mainstream media.

In online discussies zijn de gebruikte ethostechnieken minder eenvormig dan in het nieuws. Degenen die geloofden in het gevaar van verkrachtingsdrugs gebruikten meer, en meer gevarieerde ethostechnieken dan debunkers. Het ethos van degenen die hun geloof baseren op eigen ervaringen met drugs in drankjes, is het kwetsbaarst: zij moeten dus het hardst werken aan hun betrouwbaarheid.

Van de Aristotelische ethosdimensies deskundigheid, eerlijkheid en welwillendheid, wordt de eerste het meest gebruikt door beide partijen. Anders dan in de kranten, die vooral verwijzen naar externe deskundigen, doen forumdeelnemers vooral een beroep op eigen ervaringen.

In de constructie van de waarde van het verhaal bleken nieuwsmedia en webforums te verschillen in de manier waarop ze het probleem typeren (logos) en met verhalen over slachtoffers en daders een beroep doen op de emoties (pathos). De krantenartikelen tekenen de hoofdpersonen stereotiep als onschuldige vrouwelijke slachtoffers en berekenende mannelijke daders. Op webforums is het beeld veelvormiger: gebruik van alcohol en drugs geldt hier niet als problematisch, maar sceptici trekken frequent de integriteit van de slachtoffers in twijfel.

Nieuws en online forums vertegenwoordigen in dit opzicht parallelle werelden, beheerst door andere normen en belangen. Nieuwsmedia negeren grotendeels de twijfel aan de ernst van *drug rape* die prominent aanwezig is op internetforums en in reacties

op nieuwssites. Discussiedeelnemers van hun kant negeren de waarschuwingen van politie en hulpverleners in de media.

De verschillende waarden die journalisten en forumdeelnemers toekennen aan verhalen over drugs in drankjes zijn te karakteriseren als een verschil tussen *claims-making* en *sense-making*. Het nieuws geeft de gezichtspunten weer van gevestigde partijen die het probleem ‘verkrachtingsdrugs’ definiëren met het oog op beleid, terwijl internetdiscussies een collectieve poging zijn om als verwarrend gepresenteerde ervaringen te duiden.

Casus 2: De Smileybende

De hoofdstukken 8 en 9 behandelen de casus van de Smileybende. Het verhaal gaat over een allochtone jeugdbende die vrouwelijke slachtoffers laat kiezen tussen een groepsverkrachting en een ‘smiley’. Degenen die het laatste kiezen, krijgen een snee met een mes van oor tot oor. Deze sage verontrustte in 2003 kinderen en jongeren en trok de aandacht van nieuwsmedia. Hoofdstuk 8 behandelt de logos- en ethostechnieken in internetdiscussies en nieuwsberichten over de waarheid van dit verhaal, met speciale aandacht voor de wijze waarop autoriteit wordt geconstrueerd in het nieuws en op forums.

Van Donovans drie stijlen van (on)geloof domineert in de gevestigde nieuwsmedia debunking. Journalisten gebruiken vooral autoriteitsargumenten: ze beroepen zich op ontkenningen door politiewoordvoerders en uitleg door een volksverhalenonderzoeker (in casu de schrijver van dit boek). Inhoudelijk ligt de nadruk op empirische claims: er is geen bewijs voor de activiteiten van een dergelijke bende.

Op online jongerenforums is meer discussie over het verhaal. Ook in dit medium zijn debunkers in de meerderheid. Net als de journalisten beroepen zij zich vooral op het gezag van gevestigde autoriteiten. De argumenten vóór geloof zijn op forums vaker van het instrumentele type dan van het fervente. Het meest voorkomende instrumentele argument is: het verhaal was misschien ooit een broodje aap, maar kan nu waar zijn, omdat het mensen heeft geïnspireerd om het in de praktijk te brengen. De meest gebruikte ‘fervente’ argumenten zijn dat het verhaal als waar wordt verspreid door nieuwsmedia en dat een directe bekende het slachtoffer is geworden van de bende.

Ethos speelde in de nieuwsberichtgeving over de Smileybende geen bijzondere rol: journalisten behandelden de kettingmailtjes en andere waarschuwingen voor de bende niet als concurrenten voor hun eigen gezag. In online discussies over de Smileybende gebruikten debunkers en believers in gelijke mate ethostechnieken, maar niet dezelfde. Bovenaan de top 5 staat bij de believers een beroep op een vriend van een vriend. Ook verwijzen zij regelmatig naar mainstream nieuwsmedia om hun geloof te rechtvaardigen, hoewel deze het verhaal consistent ontkend hebben.

Debunkers op webforums beroepen zich het meest op een traditionele autoriteit en verwijzen daarnaast naar hun eigen kennis, ervaring of opleiding en naar hun eigen

eerlijkheid, ze benadrukken de gemeenschappelijkheid door zaken te noemen die verband houden met henzelf of het onderwerp en maken gezamenlijke tegenstanders zwart.

Van de ethosdimensies van Aristoteles is deskundigheid het best vertegenwoordigd: meer dan driekwart van de gebruikte ethostechnieken benadrukt de deskundigheid van de forumdeelnemer. Gelovers verwijzen daarbij het vaakst naar een vriend van een vriend, debunkers naar een gevestigde autoriteit.

Welwillendheid staat op de tweede plaats; degenen die het verhaal zeggen te geloven, gebruiken vaker welwillendheidstechnieken dan de debunkers. Van het benadrukken van de derde dimensie, eerlijkheid, verwachten beide partijen kennelijk het minst: bij zowel gelovers als debunkers maken ze ongeveer 10 procent uit van de ingezette ethostechnieken.

Voor de debunkers is het verhaal over de Smileybende onwaar, voor de meeste *believers* is het mogelijk waar of onwaar, maar desondanks waardevol. Wat die waarde inhoudt, is het onderwerp van hoofdstuk 9, over het gebruik van de Smileysage als exemplarisch verhaal in de context van maatschappelijke ontwikkelingen rond criminaliteit.

De motieven waaruit het verhaaltje bestaat – de jeugdbende, de strikvraag, de vermindering met het mes en de groepsverkrachting – komen ook voor in vergelijkbare verhalen die de afgelopen halve eeuw circuleerden in West-Europa en daarbuiten. Deze verhalen fungeren als wreedheidstopen, waarin de Ander – wiens identiteit wisselt – wordt voorgesteld als onmenselijk wreed.

De sage van de Smileybende verscheen in Nederland in 2003 en functioneerde in de context van nieuwsberichtgeving en maatschappelijke beroering over ‘nieuwe’ misdaden. De ‘werkzame bestanddelen’ van het verhaal zoals het in Nederland verteld werd, zijn alle terug te vinden in het maatschappelijke probleem van etnisch geweld zoals dat vorm kreeg in de eerste jaren van de 21e eeuw. Centraal hierin staan zorgen over ‘nieuwe’ misdaden die worden gepleegd door allochtone, met name Marokkaanse jongeren: zinloos geweld, overlast, groepsverkrachting en loverboypraktijken. De Smileysage is een hyperbool, de overtreffende trap van de misdaadproblemen rond Marokkanen die omstreeks 2003 sterk in de belangstelling stonden. De sage typeert deze problematiek als een kwestie van gewelds- en zedenmisdriven door etnische Anderen (logos) en appelleert door het monsterlijke karakter sterk aan het gevoel (pathos).

Conclusies

De benadering van misdaadsagen als retorische constructies in plaats van als in wezen onware verhalen is vruchtbaar voor de analyse van journalistiek en informeel discours en als uitgangspunt voor kritiek op journalistieke praktijken.

Een belangrijke component van het retorische perspectief op misdaadsagen is de classificatie van geloofsstijlen door Donovan: instrumenteel geloof, fervent geloof en debunking. De casestudy's uit mijn onderzoek ondersteunen dit model, maar leveren ook argumenten om het uit te breiden. Aan de twee soorten geloof die Donovan onderscheidt in discussies over misdaadsagen op webforums, instrumenteel en fervent geloof, dient als derde soort ervaringsgeloof te worden toegevoegd.

Van deze geloofsstijlen is op webforums instrumenteel geloof prominenter aanwezig dan fervent geloof, en is debunking (fervent ongelooft) sterker vertegenwoordigd dan fervent geloof.

Instrumenteel gelovigen beschikken vergeleken met debunkers over een groter repertoire aan argumenten over de moraal van de betwiste verhalen. Waar debunkers de verhalen in morele zin vooral zien als tekenen van irrationaliteit en goedgelovigheid, kennen instrumentele gelovigen er morele betekenissen aan toe die los staan van hun feitelijke waarheid. Daardoor worden discussies zelden beslist: de twee partijen spelen op hetzelfde veld, maar met verschillende regels.

Ook nieuwsmedia kunnen in de discussie over de waarheid van misdaadsagen de rol van believers vervullen. Dat dit in mijn onderzoek duidelijker blijkt dan in eerdere onderzoeken, is een gevolg van definitie en casuselectie. Wie sagen definieert als vernaculaire verhalen die grotendeels onwaar zijn in empirische zin, zal ze ook vooral vinden op vernaculaire vertelvelden. Een voorbeeld hiervan biedt de casus-Smiley-bende.

Dat nieuwsmedia ook als *believers* kunnen berichten over misdaadsagen, heb ik duidelijk kunnen maken door ook *officiële* sagen in het onderzoek te betrekken. In de casus- 'gedrogeerd en misbruikt' zijn geloof en debunking anders verdeeld. Aan het eind van de negentiende eeuw is dit verhaalmotief een vast bestanddeel in claims over blankeslavinnenhandel. Later verliezen deze claims aan geloofwaardigheid en debunkt de *New York Times* naaldprikverhalen als hysterische geruchten. Een kleine eeuw later zijn de verhalen terug in de vorm van waarschuwingen tegen verkrachtingsdrugs, die door nieuwsmedia in de VS, Engeland, Nederland en andere landen worden gebracht als serieus gevaar.

Het ethosmodel dat voor deze studie werd opgesteld op basis van Aristoteles' retorica, aangevuld met eerder onderzoek in uiteenlopende disciplines, bleek een bruikbaar analyse-instrument voor de onderzochte misdaadsagen. Het biedt onder meer een aanvulling op de modellen van Donovan (2004), die zich in haar analyse van misdaadsagen beperkte tot logos-aspecten, en van Oring (2008), die zich beperkte tot de retorica van *believers*.

In beide onderzochte casussen maakte de partij die het meeste te verliezen heeft het uitgebreidst gebruik van ethos als overtuigingsmiddel. In de online discussies over

verkrachtingsdrugs gebruiken de believers de meeste en de meest gevarieerde ethostechnieken: zij hebben, in ieder geval als ze uit ervaring zeggen te spreken, het meest te verliezen als anderen hen niet geloven. In de forumdiscussies over de Smileybende, waarin het risico van gezichtsverlies evenwichtiger is verdeeld, maken beide partijen gelijkelijk gebruik van ethostechnieken.

Dat de inzet van ethos samenhangt met een retorisch machtsevenwicht, blijkt ook uit de nieuwsberichtgeving die voor beide casussen werd geanalyseerd. In het nieuws over de Smileybende en over verkrachtingsdrugs zetten journalisten vooral de gebruikelijke ethostechnieken in van verwijzingen naar autoriteiten, omdat ze geen concurrentie van andere kennisclaims te duchten hebben. Grenswerk is wel aanwezig in de berichtgeving van de *New York Times* over naaldprijksagen (1913-1917), omdat het monopolie van de *Times* als leverancier van betrouwbaar nieuws op dit punt versterking behoeft. Nog nadrukkelijker is het grenswerk in de reportages over blanke-slavinnenhandel van W.T. Stead (1885), die met nieuwe journalistieke middelen een nieuw probleem op de agenda probeerde te zetten.

Van de ethosdimensies van Aristoteles, deskundigheid, eerlijkheid en welwillendheid, wordt de eerste het meest gebruikt, zowel door journalisten als door forumdeelnemers. Een van de belangrijkste technieken om anderen ervan te overtuigen dat men over kennis van zaken beschikt, is het variëren van de afstand tot de bron van een verhaal: uit de eerste hand, uit de tweede hand, of uit de derde, van een 'vriend van een vriend'. Van deze laatste wordt vaak verondersteld dat hij de typische bron is van sagen.

Deze *foaf* (*friend of a friend*) bleek inderdaad de meestgenoemde bron voor hen die het verhaal over de Smileybende voor waar hielden, maar in discussies over verkrachtingsdrugs verwezen *believers* vaker naar ervaringen van henzelf of van vrienden. Dat *foafs* typerend zouden zijn voor sagen is een uitvloeisel van de traditionele definitie van sagen als onware, vernaculaire verhalen.

Beide sagen, 'gedrogeerd en misbruikt' en de Smileybende, zijn gebruikt als retorisch middel om de gevaren van de heterosociale ruimte te construeren, de openbare ruimte waarin personen van beide geslachten en van verschillende sociale en etnische herkomst elkaar ontmoeten. Het 'gedrogeerd en misbruikt'-motief heeft daarbij het grootste politieke succes gehad: het ondersteunde de claims die in verschillende landen en perioden resulteerden in de institutionalisering van maatschappelijke problemen (blanke-slavinnenhandel, loverboys, verkrachtingsdrugs).

Dit politieke gebruik van sagen is in het onderzochte materiaal vooral te vinden in het nieuws. Het verschil tussen berichtgeving en internetdiscussies over misdadafsagen is te karakteriseren als een verschil tussen het politieke en het persoonlijke, tussen *claims-making* en *sense-making*. Het nieuws geeft de gezichtspunten weer van gevestigde partijen die het probleem definiëren met het oog op beleid, terwijl internetdiscussies een collectieve poging zijn om persoonlijke ervaringen te duiden.

Journalisten kunnen uit deze studie lessen trekken over de kloof tussen nieuwsmedia en informele discussies en over hun nieuwsgaringsroutines. In de onderzochte casussen bleek nieuws over verkrachtingsdrugs en over de Smileybende nauwelijks relevant voor de jongeren die op webforums over deze onderwerpen discussieerden. In discussies over de Smileybende bewijzen de deelnemers slechts lippen dienst aan de autoriteit van het nieuws, in discussies over verkrachtingsdrugs wordt het nieuws zelfs grotendeels genegeerd.

Journalisten richten zich sterk op institutionele bronnen. Op basis van de onderzochte casussen kunnen echter vraagtekens worden geplaatst bij de veronderstelde betrouwbaarheid van officiële bronnen, de veronderstelde onbetrouwbaarheid van vernaculaire bronnen en de eenzijdige keuze voor de eerste boven de tweede. Journalisten zouden om te doen wat ze zeggen te doen – betrouwbaar en bruikbaar nieuws brengen voor een mondig publiek – profiteren van enige kennis van retorica, sagenonderzoek en de sociologie en geschiedenis van maatschappelijke problemen.